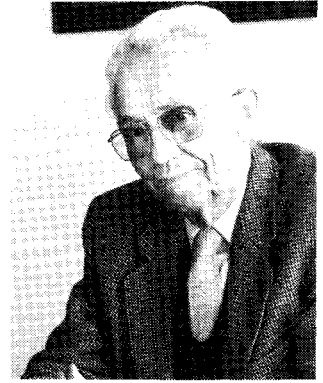

Reactie op 'Solide en sociaal: het CDA nieuwe stijl'

prof. dr. H.M. de Lange

Prof. dr. H.M. de Lange (1919) is hoogleraar Toegepaste Sociale Ethiek aan de Rijksuniversiteit Utrecht.

In het gevoerde sociaal-economische beleid van de regering is tot dusver geen sprake van structurele oplossingen, vindt De Lange. Hij reageert op het themanummer van Christen Democratische Verkenningen (november 1985) over de sociale gevoeligheid van het CDA. De Lange: de regering heeft een bezuinigingsbeleid gevoerd ten koste van de meest kwetsbare mensen in de samenleving.

Het artikel 'Solide en sociaal: het CDA nieuwe stijl' (Christen Democratische Verkenningen, november 1985) eindigt met een krachtige aanval op de Raad van Kerken. Uiteraard kan ik niet spreken namens de Raad, maar aangezien en passant ook de adviseurs van de Raad ter sprake komen, meen ik als voorzitter van de Sectie Sociale Vragen wel enige opmerkingen te mogen maken over de argumenten, die in het artikel worden gebruikt om de aanval te ondersteunen. De stellingname van de heer Oostlander en mevrouw Timmerman, waarin o.a. vier bewindslieden ten tonele worden gevoerd noopt tot verweer, ook omdat de kern van deze aanval – de Raad zou een te optimistisch mensbeeld hanteren – de zenuw raakt van het gesprek tussen de christenen.

In de discussie tussen het kabinet en CDA enerzijds en de Raad van Kerken anderzijds treedt een duidelijk verschil van mening naar voren met betrekking tot de toekomst van de verzorgingsstaat. De Raad staat hierin

niet alleen, zoals ook blijkt uit de activiteit van de zogeheten Initiatiefgroep 'Bescherming en vernieuwing sociale zekerheid', waartoe een flink aantal CDA'ers behoort. Het is opvallend dat in het artikel van Oostlander en Timmerman met geen woord gerept wordt over de initiatiefgroep. De aanval – ik kan het niet anders zien – richt zich op de Raad van Kerken.

Laat ik de positieve kanten van het artikel voorop stellen. Er wordt nu erkend dat de kerken een eigen motivering hebben om kritisch te reageren op het beleid van het zittende kabinet. 'In het pastoraat komt men de concrete noden tegen en het is prijzenswaardig dat zij veel aandacht besteden aan werklozen.' Ik moet er wel op wijzen dat er nog wat meer aan de hand is. Het gaat namelijk om grote groepen mensen, die zich thans richten tot de plaatselijke diaconieën, waarbij de terloops gemaakte opmerking dat 'men te gemakkelijk denkt over de fraudes van individueel zondige mensen' een bedenkelijke eenzijdige uiting is, waarvan in

een dubbel opzicht de bewijsvoering ontbreekt.

Hoe dan ook, de erkenning van de in het pastoraat geconstateerde noden is aanzienlijk realistischer dan het verhaal dat het gaat om de hobby van een paar mensen in de top van de kerken, die niet weten wat politiek is of om een paar adviseurs van de Raad, die 'nog altijd voor de verstatelijking zijn'.

De royale erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de kerken verliest veel van zijn glans door de opmerking dat je met bewogenheid de weg naar de structurele oplossingen niet ziet. Mijn hoofdbezwaar tegen het gevoerde beleid is juist, dat van structurele oplossingen tot dusver geen sprake is, noch economisch, noch sociaal. Er is een consequent bezuinigingsbeleid gevoerd en wel in de eerste plaats ten koste van de meest kwetsbare mensen in onze samenleving. Over de noodzaak van bezuinigingen moet nu eerst iets gezegd worden.

Het is onmiskenbaar dat in de groei-jaren bij ons allen niet de gedachte is opgekomen, dat er ook wel eens een andere periode zou komen. In die jaren is door alle pressiegroepen een beroep gedaan op het staatsbudget en *alle* ministers van Financiën hebben toegegeven. Ik wil er wel op wijzen dat in deze jaren – waarin het CDA de belangrijkste partij was die het voor het zeggen had – de kerken in Nederland een rapport publiceerden, waarin met grote nadruk de nadelen van de welvaartsideologie aan de orde gesteld werden. Ik kan mijn niet herinneren dat er toen (en ook later niet) ook maar met één woord door de partijen van het CDA op gereageerd is op deze studie 'Welvaart en welvaartsdenken'.

In het artikel van Oostlander en Timmerman wordt erkend dat men ook in CDA-kringen te optimistisch is geweest. Nu moet de bijerin. Maar de vraag is: waarin? Ik ontken niet dat overheidstaken kritisch bekeken moeten worden en kunnen worden. Het lijkt mij daarbij voor de hand te liggen, dat vooral de posten bekeken worden, die de relatief gunstige positie van de midden- en hogere inko-

mens bevoordelen (aftrekposten op hypotheek, kinderaf trekken). Het lijkt me ook voor de hand te liggen, dat de positie van de laagst-betaalden daarbij wordt ontzien. Het kabinet is er nimmer in geslaagd duidelijk te maken waarom het financieringstekort in hoofdzaak afgewenteld moet worden op gezinnen en niet op bedrijven, die hun liquiditeitsoverschotten naar het buitenland brengen.

Zonder enige moeite kan daarbij worden

» Het kabinet maakt niet duidelijk waarom het bezuinigingen afwentelt op de gezinnen en niet op de bedrijven «

erkend dat het stelsel van de sociale zekerheid een aantal structurele correcties behoeft, maar dat is iets geheel anders dan het verlagen van uitkeringen uit bezuinigingsoverwegingen. De argumentatie daarvoor, te weten de overschatting van de maakbaarheid van de samenleving en de overschatting van het goede in de mens wil ik nader bekijken.

De maakbaarheid

Het lukt het CDA niet een evenwichtige en consistente visie te ontwikkelen op de problematiek van de overheid. Nu moet de maakbaarheid het weer ontgelden. Uit de mond van de heer De Vries horen we via het artikel van Oostlander en Timmerman een zelfbeklag dat men zich met de mode had laten meedrijven door een tijdje positief te denken over de rol van de overheid. Ik heb de indruk dat nu de (sociologische) mode weer de andere kant uitwijst, we niet meer

positief mogen spreken over de rol van de overheid. Degenen die dat wel doen en blijven doen, maken zich schuldig aan overschatting van de maakbaarheid van de samenleving (door de overheid dan wel te verstaan). Is de term 'maakbaarheid' wel zo bruikbaar om een heldere kijk te krijgen op de maatschappelijke processen?

Nog steeds hebben de individualiserende tendenzen hierin de overhand. Samenlevingsverbanden staan bij voortduring onder druk. De trends in arbeid en consumptie, in wonen en reizen, in onderwijs en ten diepste in de cultuur bevorderen het wegzakken van de verantwoordelijkheid voor elkaar. De politiek-zedelijke krachten, gericht op het herstel van verantwoordelijkheid en gemeenschap zijn doorgaans te zwak om deze processen te keren. Het zijn deze krachten, die de noodzaak van de sociale zekerheid hebben doen ontstaan. Kinderen hebben hun ouders altijd kunnen bijstaan en ondernemers de arbeiders die invalide werden. Maar

derland in de tweede helft van de jaren dertig naar aanleiding van het Plan van de Arbeid. In plaats van het zoeken naar een vernieuwd instrumentarium kondigt het CDA aan dat het nieuwe zit in de afbraak van het verworvene. Het heeft er alle schijn van dat het CDA terug grijpt naar de ideologie van de 'acquisitive society', met name als er bij herhaling voor gepleit wordt de welstandsverschillen groter te maken. De laatste twee jaren is het beleid hierop gericht. Dat is de *praktijk*, ondanks de fraai geformuleerde leuze voor een door gerechtigheid gecorrigeerde markteconomie. Ook door het huidige beleid wordt onze samenleving gemaakt. In deze discussie is de doorslaggevende vraag *niet*: hoeveel staatsmacht wil men gebruiken, maar waartoe? Het is daarbij de gewoonte, dat de overheid verantwoording aflegt; het omgekeerde is het geval bij de andere machten in de samenleving. En in plaats van daarop de aandacht te richten, gaat alle kritiek (bij voorbaat) uit naar de macht van de overheid. Dat is het blinde oog van het CDA. Door de overheid te ondermijnen (en dat is het effect van de zogeheten deregulering) groeit geen greintje meer verantwoordelijkheid, althans niet vanzelf. Dat wil niet zeggen dat de door de overheid gemaakte fouten niet gecorrigeerd moeten worden.

Het is daarbij ook van eminent belang dat – erkennende dat de maatschappij onderhevig is aan individualiserende krachten – de tegenbeweging wordt verstrekt. Volwassenervorming moet worden versterkt, en niet worden afgebroken. Onderwijs en vorming kunnen de broodnoodzakelijke krachten gericht op solidariteit versterken. Solidariteit kan immers worden geleerd. Sterker: solidariteit moet worden geleerd nu de drift naar de 'ik-cultuur' sterker wordt. Het 'gewoon-jezelf-zijn' staat haaks op de uitgangspunten van het christelijk geloof. Maar waar staat het CDA?

Versterking van solidariteit kan ook geschieden door in tijden van nood een appel te doen op de sterken om de zwakken ter zijde te staan en niet door de sterken sterker te maken en te suggereren dat alle zwakken

’ Het gewoon-jezelf-zijn staat haaks op de uitgangspunten van het christelijk geloof ’

uiteindelijk was een AOW en een WAO nodig om rechten te verschaffen. Men leze ook de argumentatie van de Bijstandwet er nog maar eens op na.

Het is uitermate oppervlakkig om over de overschatting van de maakbaarheid te gaan spreken, nu o.a. blijkt dat we toch weer tekort schieten in het instrumentarium om de werkloosheid te bestrijden. Soortgelijke discussie voerde men ook in conservatief Ne-

frauderen. Loyaliteiten moeten worden gestimuleerd en niet worden ondermijnd door de ongelijkheid groter te maken. De basis op het beroep van de loyaliteit is het rechtsbesef. Op dit punt schiet het kabinet wezenlijk tekort.

Ter zake van de rol van de overheid kan ook worden geconstateerd dat het huidige kabinet nogal passief geweest is in het voeren van een adequate economische politiek. Men heeft in hoofdzaak gekozen voor 'uitziken'. Het gevolg is dan wel, dat op enkele sociale-zekerheidswetten een groot beroep wordt gedaan (werkloosheid).

Velen hebben daarop gewezen, o.a. ook de Raad van Kerken. Dat heeft niets te maken met de beschuldiging dat de Raad geen oog heeft voor de internationale effecten, de afwenteling, de vaak enorme financiële consequenties, etc. Dat zijn meer vermoedens dan duidelijke argumentaties. Het zou daarbij ook van een zekere sportiviteit getuigen als de bewindslieden erkennen dat de kapitaalbezitters in Nederland niet voor niets 150 miljard gulden naar het buitenland gebracht hebben (in één jaar) om daar hun 'heil' (= rendement) te zoeken. Daarover lezen we in het artikel van Oostlander en Timmerman niets, misschien ook omdat men 'met stomheid geslagen is, als je de uitspraken van de Raad ziet.'

De overschatting van het goede

Het is verbluffend dat thans de gedachte van de zondigheid ten tonele wordt gevoerd als argument om het stelsel van de sociale zekerheid onder kritiek te stellen. Het zou op zichzelf al overtuigender geweest zijn, als de bewindslieden het vraagstuk van de zondigheid ook bij andere politieke problemen hadden genoemd, bij voorbeeld in het RSV-debat of bij de afwikkeling van de OGEM-fraudes, of bij de nalatigheid van handelen ten opzichte van Zuid-Afrika, of bij de vertraagde pas in het bestrijden van de belastingfraudes of in het kruisraketten-debat. Uitgerend als het gaat om een charge tegen de sociale zekerheid worden de uitkeringsgerechtigden herinnerd aan hun menselijke

ellende: de zondigheid. Wat ze nodig hebben is: 'prikkel, soms zelfs barrières, zonder die neemt de ambitie en het weerstandsvormogen af'. Dit is niet alleen een ellendige theologie, maar ook een onvervalste liberale ideologie en dan nog van een slecht soort, want bij Thorbecke vind je dat niet.

Wederom: ik heb er geen behoefte aan te ontkennen dat er een trek in het mensdom is, die aangeduid kan worden met zondig. Nog minder behoeft ontkend te worden dat er altijd en door iedereen fouten gemaakt worden en zullen worden, maar betreffende het mens-zijn valt er zeker nog wel wat meer informatie te geven. Doet men dat niet, dan blijft men eenzijdig en deze eenzijdigheid krijgt wel een zeer markant karakter als men juist nu – en allen maar ten aanzien van de sociale zekerheid – met dit argument komt. De geschiedenis leert dat men altijd met dit argument geprobeerd heeft mensen klein te houden en te vernederen.

Uitkeringsgerechtigden voor hun vermeende zondigheid straffen in hun inkomen is een uiting van hoogmoed en daaruit blijkt tevens dat er nog meer aan de hand is dan alleen bezuinigingsdrift. Het is zeker een 'omlijnde visie op de samenleving', zoals het artikel vermeldt, maar het maakt tegelijk duidelijk waarom de Raad van Kerken zich distantieert van deze visie.

Als de minister-president in ditzelfde artikel dan ook nog oproept tot een besef van de betrekkelijkheid van de politiek vanwege de transcendente aard van de mens, dan meen ik dat hieraan op het verkeerde moment en tegenover de verkeerde personen uiting wordt gegeven. Het ligt meer voor de hand hierover te spreken, als hij macht wil legitimeren, bijvoorbeeld bij de motivatie van het plaatsen van kruisraketten. Toen deed hij een beroep op het 'gezonde verstand' en elke notie van religie was afwezig. Ten overstaan van gedepriveerden in de samenleving moet het gaan over recht en onrecht en het valt mij zeer tegen van de heer Lubbers dat hij ten overstaan van hen over de transcendentie gaat spreken. Ik weet wel

dat het door de eeuwen heen zeer gebruikelijk is geweest voor machthebbers.

Het ontgaat mij ook, wat dit harde beleid te maken heeft met gerechtigheid, solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap. Deze woorden krijgen niet meer inhoud door ze voortdurend te gebruiken en ze dan niet in relatie te brengen met concrete politieke problemen. In de honderden brieven die bij de diaconieën binnenstromen komen deze woorden niet voor. Niemand herkent in het beleid van dit kabinet iets van deze woorden en het gebruik hiervan laat zien, dat de kloof tussen en CDA en de Raad van kerken diep is. Ik begrijp nu ook beter waarom de heer Oostlander reeds enkele jaren geleden schreef: 'De Nederlandse kerken kunnen als gesprekspartner voorlopig wel afgeschreven worden' (Christen Democratische Verkenningen 10/82). Hij zag de kloof eerder dan ik.

Slot

De slotparagraaf van het artikel begint als volgt: 'Het CDA is sterk veranderd; men kan zeggen: de christendemocratie is weer ontwaakt'. Het veranderen wordt dus in verband gebracht met het ontwaken. Ik kan het niet anders zien dan dat dit veranderingsproces er toe geleid heeft dat men bezig is de klok terug te draaien. Ik ben niet de enige die dit constateert, het is de algemene tendens van vrijwel alle politieke beschouwingen.

Op het terrein van de sociale zekerheid betekent dit dat het CDA de verworvenheid om onze samenleving een hoger rechtsgehalte te geven in de waagschaal stelt, alle bewe-

ringen van het tegendeel ten spijt (ik verwijs nogmaals naar de tekst van de Initiatiefgroep). In het proces van het ontwaken ontbreekt het element van de confrontatie met de slachtoffers van onze samenleving. Luisteren naar de slachtoffers brengt ons op het spoor van het christelijke handelen. Ik citeer één belangrijke stem, namelijk Professor Weiler, die in Christen Democratische Verkenningen van mei 1985 schreef: 'Het is een specifieke opgave voor christenen om de dominantie van het economisch moment in de cultuur te doorbreken en waarden van menselijkheid centraal te stellen en te bewaken. Dat kan o.a. geschieden door expliciet de maatschappelijke en culturele marginaliteit van de zwakken in de samenleving te bestrijden.'

Het is duidelijk dat ook de Raad van Kerken een andere keuze doet dan het CDA. Dit geldt – zoals bekend voor tal van actuele vraagstukken. Het CDA moet dan niet verbaasd zijn, als de Raad dit tot uitdrukking brengt.

